

Müslüman Toplumlarda Anlayış ve Fikirlerle Meşruiyet Kazandırma ve Norm Oluşturmada Hadisin Önemi

Dr. Ali ÇOLAK*

Özet: Bu makale sosyoloji ile din arasında mevcut olan ilişkiyi ortaya koymaya çalışmaktadır. Sosyolojik bir kelime olan Meşruiyet ve Meşrulaşma kelimeleri izah edildikten sonra toplumda meşrulaşmanın nasıl olduğu ve meşrulaşma sürecinde etkili olan yöntemleri ele almaktadır. Meşrulaşmayı sağlayacak etkenler oldukça fazladır. Örneğin, kutsal kitabın öğretileri, peygamberlerin söz ve davranışları, toplumun liderinin sözleri, bir filozofun fikirleri, devletlerin anayasası bunlardan bazılarıdır. Ancak, bunların içerisinde din meşrulaştırmanın tarihte en etkili yöntemi olarak kullanılmıştır. Mesela İslami İlimlerde görüşlerin Kur'an ya da hadislerle dayandırılması toplum açısından kabullenme şansını oldukça yükseltmektedir. Müslüman toplumlarda fikirler söylendikten sonra Hz. Peygamber' ya da Kur'an'a dayandırıldığı zaman tereddütsüz kabul görmekte ve ona muhalif fikir ileri sürmeye cesaret edilememektedir. Bu durum Müslüman halk arasında Kur'an ve hadislerin eşsiz yerine işaret etmektedir. Bunu bilen bilen bir kısım insanlar ondan faydalanmak isteyerek yapmak istediklerini Hz. Peygamber'in otoritesine dayandırmış ve bu amaçla rivayetler uydurmuşlardır. Zaten mevzu rivayetlerin ortaya çıkmasındaki yegane sebebin, bir uygulamayı halk nazarında meşru gösterme, toplumda yasa haline getirme niyeti olduğu bilinen bir husustur.

Anahtar Kelimeler: Meşrulaştırma, Norm, Hadis, Otorite, âyet, Peygamber

The Importance of Hadith on Forming Legalization and Performing Norms to the Understanding end to the Ideas in Muslim Societies

Abstract : This article is trying to set out the present relationship between sociology and religion. After explaining the words Legalization, which is a sociological word and legality it deals with how legality happens in society and the methods which are effective during legalization period. The Factors that forms legality are very much. For instance, the sayings (öğreti) of the Holy Book, the sayings and the behaviours of the prophet, the sayings of the public/society leader, ideas of a philosopher and the motherlaw of the countries are some of these. But among these, religion was used as the

* Osmaniye-Düzici Cumhuriyet Lisesi Müdürü

most effective way of legalization in history. For example, In islamic sciences, when the thoughts are based to Koran or the Hadiths, is rising the chance of being accepted among the society. In muslim societies after the thoughts are said and they are based on to Muhammed or Koran it is accepted without any doubt and no other rivals thoughts are to be said. This situation marks at the fabulous place of Koran and the hadiths among the muslim society. Some peopl who knew this used the prophets authority in order to do the things they want and for this reason they made up rumour. The only reason that these rumors are created was, to make a legal ,that is a known fact making law in public.

Key Words: *Legalization, Norm, Hdith, Authority, Vers, Prophet.*

Meşruiyet; otoriteye uygun hale gelme, otorite ile çatışmama güç ile birlikte olma demektir.¹ Başka bir deyişle, şer'î yani toplumsal normlara uygun olma anlamındadır. *Meşrulaştırma*; bir davranışı toplum nazarında kabul edilebilir yani yasal, normlara uygun duruma getirmek demektir. Toplumun çeşitli yasaları vardır. Bunlardan bir kısmı yazılı hale getirilen kanunlar diğer kısmı da yazılı olmayan ancak toplum vicdanında kabul görmüş ve yaptırım gücü olan örf'e dayalı uygulamalardır. Aslında yazılı kanunlar da toplum nazarında meşru görülen, kabul edilen ya da yasaklanan şeylerden oluşturulur. Toplumun davranışlarını inanmış olduğu din ya da kutsal değerler büyük ölçüde etkiler. Saygı duyduğu kutsalın tavsiyelerini yerine getirmeyi, ona yakınlık sağlayabilme arzusuyla, rağbet etmeye değer olarak görür. Onun isteğine ters olan şeyler toplum tarafından da sevilmeyeceği için, eğer bir davranış topluma kazandırılmak isteniyorsa, muhakkak kutsal değerlere onaylatmak, kutsal gücün desteğine dayandırmak gerekir. Meşrulaşmayı sağlayacak etkenler oldukça fazladır. Örneğin, kutsal kitabın öğretileri, peygamberlerin söz ve davranışları, toplumun liderinin sözleri, bir filozofun fikirleri, devletlerin anayasası bunlardan bazılarıdır. Ancak, bunların içerisinde din meşrulaştırmanın tarihi bakımdan en yaygın ve etkili bir araçtır.²

İslâmî ilimlerde, bütün disiplinlerin ortak yönlerinden birisi, görüş ve

¹ Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, s. 595-496.

² Berger, *Kutsal Şemsiye*, s.75.

iddialarını kutsal bir referansa yani âyet ve hadise dayandırma çabasıdır. İctihatla, kıyasla hüküm verilmesi, hüküm verilirken muhakkak bir asla yani nassa dayanılması, meşrulaştırma gayreti olarak görülebilir. Şüphesiz bu çabada belirleyici olan çeşitli etkenler vardır. Bunlardan en önemlisi; Müslümanların varlık anlayışlarının bilgi anlayışlarına da yansımış olmasıdır. İslam inancına göre Allah (c.c.) her şeyin kaynağıdır. Dolayısıyla O, varlığın kaynağı olduğu gibi bilginin de kaynağıdır. Bu sebeple herhangi bir düşüncenin İslam ve Müslümanlar nezdinde kabul edilebilirliği, bu kaynağın onu tasdik edip etmemesiyle doğru orantılıdır. Bunun insanlar elindeki ölçüsü de Kur'ân'dır. Bilgi kaynağı ile doğrudan temas halinde olan Peygamber ise ikinci sırada yer almaktadır. İşte bu ön kabul dolayısıyla tarih boyunca İslam âlimleri, görüşlerini ortaya koyarken bu iki kaynağa başvurmaya ya da onlara ters düşmemeye özen göstermişlerdir.³ Bu gelenek halk arasında da o kadar yerleşmiştir ki, kimi görüşler, fikirler söylendikten sonra da Hz. Peygamber' ya da Kurân'a dayandırıldığı zaman tereddütsüz kabul görmekte ve ona muhalif fikir ileri sürmeye cesaret edilememektedir. Bu durum Müslüman halk arasında Kur'ân ve hadislerin eşsiz yerine işaret etmektedir.

Toplum nazarında hadisin eşsiz yerini bilen bir kısım insanlar ondan faydalanmak isteyerek yapmak istediklerini Hz. Peygamber'in otoritesine dayandırmış ve bu amaçla rivayetler ihdas etmişlerdir. Bunlardan bir tanesi: “Benden hakka uygun bir hadis rivâyet ederseniz, *söyleyeyim ya da söylemeyeyim*, onu alınız,”⁴ şeklindeki rivâyettir. Bu rivayetle keyfî meşrulaştırma yapmak isteyenler için bir dayanak noktası oluşturulmuştur. Ancak İbn Hacer, Ebû Hureyre'den merfu olarak gelen bu rivâyetin *münker* olduğunu belirtmiş,⁵ el-Aclûni de münker olduğunu kaydettikten sonra Ukayli'nin bu rivâyet için sahih bir senedi yoktur

³ Özafşar, *Polemik Türü Rivâyetlerin Gerçek Mahiyeti*, İslâmiyât, c.1, Sayı:3, sayfa: 19.

⁴ İbnü'l-Cevzi, *Mevdûât*, I, 157; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, I, 454, no: 1405; el-Aclûni, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 86, no: 220.

⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, I, 454, no: 1405

ifadesine yer vermiştir.⁶ Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mütevâtir olarak kabul edilen "Kim benim hakkımda kasten yalan söylerse cehennemdeki yerini hazırlasın"⁷ hadisine de ters düşmektedir. Aslında yukarıdaki kaydettiğimiz rivâyet meşrulaştırma çalışmalarını meşru gösterme gayretinden başka bir şey değildir. Zaten mevzû rivâyetlerin ortaya çıkmasındaki yegane sebebin, bir uygulamayı halk nazarında meşru gösterme, toplumda yasa haline getirme niyeti olduğu bilinen bir husustur. Ancak meşrulaştırma denilince sadece kötü niyetle toplumda yerleştirmek istediği bir uygulamayı kabullendirme çalışması anlaşılmalıdır. Toplumdaki bütün yenilikler, reformlar ve ilâhî dinlerin öğretileri bir meşrulaştırma sürecinden geçmiştir.

Meşrulaştırmanın çeşitli yollarla yapılması mümkündür. Yapılan uygulamanın ya da söylenen sözün toplum tarafından kabul görmüş otorite bir kimseye dayandırılmasının onun halk nazarında kolayca kabul edilmesine sebep olacağı bilinen bir husustur. Mimarîde Mimar Sinan'a, Tıpta İbni Sînâ'ya ve diğer bilim dallarında da en otorite bir bilim adamına fikirlerin dayandırılması, onlara nasıl güç kazandırıyor ise aynı şekilde dînî konularda ortaya konulan bir görüş ya da uygulamanın dinde otorite olan Kur'ân ve Hz. Peygambere dayandırılması o görüş ya da uygulamalara güç kazandıracaktır. Bunun farkında olan toplum bazen hadisin gücünden istifade etme yoluna başvurmuştur. Ancak meşrulaştırma denilince genel manada toplumun istenilen kıvama gelmesi için yapılan ıslah çalışmaları anlaşılmalıdır. Peygamberlerin, ümmetleri için iyi ve güzel şeyleri emredip; onları kötü şeylerden men etmeleri bu tür meşrulaştırma şeklidir. Şimdi kaydedeceğimiz örnek buna işaret etmektedir. Câhiliye dönemi kadını için dört çeşit nikah varken; İslam sadece, Müslümanlar arasında uygulanan bugünkü nikah şeklini kabul edip, diğerlerini yasaklamıştır. Hz. Aişe'nin (r.a.) bildirdiğine göre bu dört çeşit nikah şu şekilde gerçekleşiyordu:

⁶ el-Aclûnî, *a.g.e.*, I, 86, no: 220.

⁷ el-Buhârî, *Sahih*, İlim, 38, (I, 35-36); Müslim, *Sahih*, Zühd, 72, (III, 2298-2299); Ebû Dâvud, *Sünen*, İlim, 4, (IV, 63), no: 3651.

“*Birincisi*, bugün insanların yapmakta oldukları nikahtır. Buna göre erkek; bir erkekten velâyetinde bulunan bir kadını belli bir mehir karşılığında ister ve onu nikahlar. *İkincisi*; erkek, kendi karısı hayızdan temizlendiği zaman, karısına; asillerden filana git, ondan seninle cinsi münasebette bulunmasını iste, der. Kadının, kendisiyle cinsi münasebette bulunması istenen erkekten gebe kaldığı anlaşılınca kadar kocası ona yaklaşmaz. Kadının hamile olduğu anlaşılınca, kocası isterse o kadınla cinsi temasta bulunur. Kocasının bu şekilde davranışı, çocuğun asil olmasını istemesinden dolayıdır. Bu nikaha “Nikâhu'l-İstibda” denir. *Üçüncüsü*; on kişiden az bir topluluk bir araya gelir ve tamamı bir kadının yanına girerler. Her birisi kadınla ayrı ayrı münasebette bulunur. Sonuçta kadın, bunlardan hamile kalıp doğurur. Doğumdan bir kaç gün sonra kadın, o erkeklere haber gönderir. Onların hepsi gelmek zorundadır. Kadın onlara hitaben “Sizinle girdiğim cinsel ilişkiden dolayı doğurduğum çocuğu tanıdınız. Ey falan bu çocuk senindir.” der. Böylece onlardan arzu ettiğinin ismini söyler. Bundan sonra kadının çocuğu, o adamın nesebine katılır. İsmi söylediği erkek, çocuğu almak zorundadır. *Dördüncüsü*; bir çok erkek toplanıp bir kadının yanına gelirdi. Bu kadın, diğerleri gibi kendi kapısı üzerine, işaret olsun diye bayrak diken bir fahişedir. Artık kim isterse bu bayraklı kadının yanına girerdi. Kadın hamile kalıp çocuğunu doğurduğu zaman, kendisiyle ilişkide bulunan erkekler toplanırlar ve kendileri için bir kaç kâif (bilirkişi) tutarlardı. Sonra bunlar o kadının çocuğunu, karar verdikleri kişinin nesebine katarlardı. Artık o çocuk, söz konusu adamın çocuğu olarak çağrılırdı. Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamber olarak gönderilince, insanların bu günkü nikahı hariç, bu câhiliye nikahlarını ortadan kaldırdı.”⁸

Hz. Aişe'nin anlattığı bu birinci nikah şeklini, Allah Rasûlü'nün babası Abdullah'ın evliliğinde ve kendisinin peygamberlikten önce Hz. Hatice validemizle yaptığı nikahlarda da görmekteyiz. Hz. Aişe, bu nikahın câhiliye nikahlarından birisi olduğunu anlatmıştır. Buna göre: Bir kimse birinin kızı için önce hitbede bulunur. Hitbe; erkeğin kızı istemesi ve ona evlilik teklif etmesidir. Belirli bir mehir

⁸ el-Buhârî, *Sahih*, Nikah, 36, (VI, 132).

üzerine anlaşılır, karşılıklı rıza oluşursa hıtbe gerçekleşir. Bu nikahı İslam kabul ederek meşrulaştırmıştır. Mehir, erkeğin evleneceği kadına vermesi gereken mal veya paradır. Nikah akdiyle ortaya çıkar. İslam'a göre de, câhiliye döneminde olduğu gibi, gereklidir.⁹ Bunun ne kadar olacağı ile ilgili olarak da değişik miktarlar tayin edilmiştir. Ebû Hanife'ye göre mehrin en azı on dirhemdir. Malikîlere göre çeyrek dinar ya da üç dirhemden az olmamalıdır. Hanbelî ve Şafîiler'de ise azı için bir sınır yoktur. Üst sınırı belirtilmemiş, yani sınır konmamıştır. Câhiliye döneminde görüldüğü gibi, İslam'da da mehir kadının hakkıdır. Babanın veya kadının velisinin bunda hiç bir hakkı yoktur. İslam'a göre mehirin nikahla, zikredilse de zikredilmese de, verilmesi gerekir. Eğer evlilik mehirsiz akdedilirse zifafın olmasıyla birlikte mehri misil, yani dengi kadınların mehri kadar, verilmesi gerekir. Zifaf gerçekleşmemiş ise, Malikîlere göre, feshetme ve mehri tamamlama arasında serbesttir. Fesh ederse kararlaştırılan mehrin yarısını kadına vermek gerekir. Câhiliye döneminde de bu çeşit nikahta, önce mehir belirlenir sonra nikaha geçilirdi.¹⁰ Bu uygulama İslam tarafından meşrulaştırılmış ve günümüzde uygulanmaktadır.

Hız. Aışe'nin ikinci sırada anlattığı nikâh çeşidi, İstibda nikâhıdır. B-D-A (بضع) fiili, göze yaşın dolması, gözü dolmak fakat akmamak, kabın su ile dolması, bir kimsenin birisinin nasihatlerinden bıkip onunla ilişkiyi kesmesi, eti kesmek, ticaret etmek, deriyi yarmak gibi manalara gelir. Bıd', üçten dokuzaya kadar olan sayılara denir. Bıd'a etten ya da başka bir şeyden kesilen parçadır.¹¹ Hız. Peygamber de kızı Hız. Fâtıma için "Fâtıma benden bir et parçası (bıd'a) dır. Onu üzen beni üzümüş olur, buyurmuştur.¹²

Yukarıdaki rivâyette belirtildiği üzere koca, karısına " Filana git, ondan istibda et." der. Bundan anlaşılacağı üzere; koca, hanımının beğenilen bir kimseden hamile kalması için, o adama göndermektedir. Kadın, gittiği kimseye ondan hamile

⁹ Bk. 4.Nisa, 4, 24; el-Buhârî, *Sahih*, Nikah, 49-51, (VI, 137-138).

¹⁰ Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 218 vd.

¹¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, I, 296

¹² el-Buhârî, *Sahih*, Ashâbu'n-Nebî, 12, (IV, 210).

kalmak ve neslinden bir parçayı kesip almak için gider. Buradaki asıl maksat necip bir soydan çocuk sahibi olmaktır. Bilindiği üzere; Câhiliye insanı soya çok önem verirdi. Kişilerin statü ve rolleri, mensup oldukları soya göre belirleniyordu. Günümüzde olduğu gibi, hamallık yapan bir aileden sosyal statüsü çok yüksek bir hâkim ya da bir general olmak gibi şeyler o zamanlar mümkün değildi. Büyük bir kabileyeye mensup isen ya da kabile reisinin çocuğu isen, statü olarak oldukça yükseksin demektir. İnsanlar toplum içindeki yerlerini doğuştan kazanmaktaydı. Kişilere kabilelerinden, dedelerinin şöhretlerinden dolayı bir yücelik ve şeref miras kalıyordu. Dedelerden ve babalardan insanlara geçen, miras kaldığı kabul edilen şeref ve yüceliğe *hasep* denilirdi. Dedelerin ve babaların yaptıkları güzel işler torunun iyilik hanesine geçer ve o da iyi bir insan olarak kabul edilirdi. İstibda uygulaması ile o kimsenin hasebine ve nesebine mirasçı olmak mümkündü. Böylece istibda ile o kişiden şan, şeref, miras ve bir de evlat alarak birçok şeyi söküp alır ve kendi ailesine getirirdi. Bu uygulama, aslında Arap topluluğunun o zamanlar ırkçılık yaptığını, yani bazı milletleri ya da aileleri diğerlerinden üstün tuttıklarını ortaya koyuyordu. Oysa ki İslam, üstünlüğü ancak takva'da görerek, bir milletin diğerinden üstün olmadığını “Sizin en şerefliiniz Allah’tan en çok sakınmanızdır”¹³ diyerek ifade etmektedir.

Hz Aişe'nin bahsettiği üçüncü tür nikah da, 10 kişiden az olmak üzere, kişilerin bir kadınla teması şeklindedir. Bunun sonucunda doğan çocuk, bu kimselerden birisinin nesebine katılırdı. Aslında önemli olan çocuğun kime ait olduğu değil de kadının kime nispet etmek istediğiydi. Câhiliye insanı, yaygın olan fuhşun içerisinde doğan çocuklarına baba bulmak için böyle bir yola başvuruyordu. Bu tür bir ilişkide soyun karışmaması mümkün değildi. Doğan çocuk, kadının nispet ettiği kişinin değil de bir başkasının ise, ileride bu kadınla ilişki kuranlardan biri evlilik yoluyla bu çocukla akraba olsa -mesela kızını vererek-durum ne olacaktı. Böylece iki kardeş birbiri ile evlenmiş olacaktı. İslam, neseplerin karışmasına sebep olan mut'a nikahını haram kıldığı gibi bu tür nikahları da haram kılmıştır. Zaten bir

¹³ 49. Hucurât, 13.

kadının aynı anda birkaç erkekle evli olması, dinen mümkün değildir.

Birçok insanın bir kadınla ilişkiye girmesi şeklindeki nikah, istibda ve bir önceki nikah türü gibi, on kişiden az kimsenin bir kadınla ilişkisi şeklinde de değildi. Bir çok insan bir araya gelir, bir kadınla ilişkide bulunurlardı. Bu kadın zina yapan birisi olup, kendisine gelenleri geri çevirmezdi. Kapısının üzerine işaretler koyarak kendisini belli ederdi. Arzu eden, o işareti görünce bu kadınla ilişkiye girerdi. Böyle bir kadın hamile kalır ve çocuğunu doğurursa, o kadınla ilişkiye girenler toplanır, kendilerine bir kâif (insanların görüşlerinden hüküm çıkarıp kime ait olduğunu bilen ilmi kıyafe sahibi kimse) çağırarak bu çocuğun kime ait olduğunu belirleyip, çocuğu onun nesebine katarlardı.¹⁴

Bu tür câhiliye nikahı da, ilk söz ettiğimiz hariç, İslam tarafından diğerleri gibi zina olarak değerlendirilen nikahtır. İstibda'da, bizzat kocasının direktifi ile evli bir kadınla bir erkek ilişkide bulunuyordu. Üçüncü tip nikahta erkeklerin sayısı on rakamına kadar ulaştı. Bu son câhiliye nikahında, bir kadınla ilişkiye girecek erkeklerin sayısında sınır yoktu. Bu uygulama şimdiki hayat kadınlığını hatıra getirmektedir. Yalnız doğan çocuğun kadınla ilişkide bulunan birinin soyuna katması yönüyle ondan ayrılır.

Hz. Aişe, yukarıda kaydettiğimiz bu dört câhiliye nikahı hakkında bilgi verdikten sonra: “Muhammed (s.a.v.) hakla gönderilince, bütün câhiliye nikahlarını ortadan kaldırdı. Ancak; bugünkü Müslümanların uyguladığı nikah hariç,” demiştir.¹⁵

Câhiliye döneminde *bedel* ve *hıdn/ haden* nikahı denilen iki nikah çeşidi daha vardı. Bedel nikahı; iki erkeğin, hanımlarını karşılıklı olarak değiştirmeleri idi. Hıdn / haden nikahı ise kadınların gizlice dost edinmeleri metres hayatı yaşamalarının adıydı. Bu konu Kur'ân'da Nisa Sûresi'nin 25. âyetinin bir bölümünde “(siz Müslümanlar) hep birbirinizdensiniz, o halde fuhuşta bulunmayarak, gizli dost edinmeyerek, namuslu yaşadıkları halde sahiplerinin izni ile onları nikah ediniz.

¹⁴ Çağatay, *İslam Dönemine dek Arap Tarihi*, s. 130.

¹⁵ el-Buhârî, *Sahih*, Nikah, 36, (VI, 132).

Mehirlerini de güzellikle veriniz.”¹⁶ âyetiyle yasaklanmıştır.

O halde söz ettiğimiz ilk nikah şekli, kızın veya kadının velisine dünür gitme, mehir tayin ederek evlenme ve kadından faydalanmanın yalnız kocasına has kılındığı nikah çeşidi âyet ve hadislerle meşrulaştırılmış, diğerleri ise İslam dininden onay alamadıkları için meşrulaşamamış ve yasaklanarak zina olarak kabul edilmiştir.

Kur’anda bu tür örneklerin sayısı oldukça fazladır. Konunun anlaşılması için üç örnek kaydettikten sonra, Kur’ân ve Hadisin gücünden faydalanıp kendi isteklerini meşrulaştırmaya çalışan kişilerin örneklerine geçeceğiz.

1. Câhiliye Arapları arasında evlat edinen kimse, evlatlığının hanımıyla kesinlikle evlenemezdi. Böyle bir davranış o toplumda büyük ayıp olarak kabul edilirdi. İslam, Câhiliye dönemindeki evlatlık anlayışını kaldırarak, evlat edinen kimsenin, evlatlığının boşamış olduğu hanımla evlenmesini, "... Sonunda Zeyd (Hz. Peygamber'in evlatlığı), eşiyle ilgisini kestiğinde (boşandığında) onu seninle evlendirdik ki, evlatlıkları eşleriyle ilgilerini kestiklerinde onlarla evlenmek hususunda mü'minlere bir sorumluluk olmadığı bilinsin. Alah'ın buyruğu yerine gelecektir.”¹⁷ âyetiyle meşrulaştırmıştır.¹⁸

2. Mehir, nikah esnasında erkek tarafından kadına verilen bir mal ya da paradır. Câhiliye döneminde de bulunan bu uygulama,¹⁹ daha sonra Kur’ân tarafından ıslah edilerek, "Kadınlara mehirlerini cömertce verin, eğer ondan gönül hoşluğu ile size bir şeyler bağışlarsa onu afiyetle yiyin.”²⁰ "Onlardan faydalandığınıza karşılık, kararlaştırılmış olan mehirlerini verin, kararlaştırdandan

¹⁶ 4.Nisa, 25; bu konuda bkz. Ateş, *İslam'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri*, s.343-344. Sarıçık, *Câhiliye Nikahı Mut'a ve Diğer Câhiliye Nikahları*, s.66.

¹⁷ 33. Ahzâb, 37.

¹⁸ Geniş bilgi için bkz. Ateş, *Oryantalistlerin Hz. Peygamber İle İlgili İddialarına Cevaplar*,s. 101-134.

¹⁹ Ateş, *İslam'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri*, s.288-295.

²⁰ 4. Nisa, 4.

başka, karşılıklı hoşnut olduğunuz hususta, size bir sorumluluk yoktur."²¹ "Onlarla zinadan kaçınmaları, iffetli olmaları ve gizli dost tutmamaları halinde velilerini izniyle evlenin ve örfe uygun bir şekilde mehirlerini verin."²² âyetleriyle meşrulaştırılmış ve günümüzde de aynen uygulanmaktadır.

3. Diyet; İnsanın veya insan uzvunun telef edilmesi karşılığı olarak verilmesi gereken tazminat veya kan bedeline denir. Câhiliye döneminde diyet uygulaması vardı. Mekkeliler Ficar Savaşlarında kendi ölülerinden fazla olarak öldürdükleri her kişi için diyet ödemişlerdi.²³ Kur'ân-ı Kerim şu âyetler ile mevcut olan diyet ödeme âdetini meşrulaştırmıştır:

*"Ey iman edenler! Öldürmede kısas size farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ama her kim, ölenin kardeşi tarafından bir şey karşılığı bağışlanırsa, o zaman örfe uyması, ona diyeti güzellikle ödemesi gerekir. Bu, Rabbiniz tarafından bir hafifletme ve bir rahmettir. Her kim bunun arkasından yine saldırırsa, artık ona acı veren bir azap vardır."*²⁴

*"Bir müminin diğer bir mümini, yanlışlık eseri olmayarak (kasten) öldürmesi, yakışmaz. Kim, bir mümini yanlışlıkla (hatâen) öldürürse, mümin bir köleyi azat etmesi ve (ölenin) ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir. Meğer ki, onlar (o diyeti), sadaka olarak bağışlamış olsunlar. Eğer (öldürülen), mümin olmakla beraber, size düşman bir kavimden ise, o zaman öldürenin, mü'min bir köleyi azat etmesi lâzımdır. Şâyet kendileriyle aranızda anlaşma olan bir kavimden ise, o vakit mirasçılarına bir diyet vermek ve bir mü'min köleyi azat etmek gerekir. Kim bunları bulamazsa Allah'tan tövbesinin kabulü için, birbiri ardınca iki ay oruç tutması gerekir. Allah her Şeyi bilendir, gerçek hüküm ve hikmet sahibidir."*²⁵

Hadisin toplum nazarındaki gücünden faydalanmak isteyen kişilerin yaptığı

²¹ 4. Nisa, 24.

²² 4. Nisa, 25.

²³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 128.

²⁴ 2. Bakara, 178.

²⁵ 4. Nisa, 92.

meşrulaştırmaya gelince, bununla ilgili de bir çok örneğe rastlamak mümkündür. Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettiği zaman İslam, Arap yarımadasının sınırlarını aşmıştı. Irak'ın fethinden sonra fetihler birbirini takip etmiş, Müslümanlar bu fethettikleri yeni ülkelerde çeşitli kavim ve dinlerle karşılaşmışlardı. Irak ve İran'da Zerdüştiyye, Mâneviyye ve Mezdekiyye gibi fırkaları olan Mecûsîler yaşıyordu. Müslümanların bu dine mensup kişilerle beraber yaşamaları gerekiyordu. Bu beraberlik, o kavimlere ait görüş fikir ve dini inançların Müslümanlar arasında yayılmasına sebep olmuştur. Bu insanlardan bir kısmı kendi dinlerini terk edip İslam'a girmişlerdi. Ancak İslam'a girenler, herhangi bir kasıtları olmasa da eski inançlarını yeni girdikleri dine katmak ve onları meşrulaştırmak istemişlerdir. Bu aşamada İslam toplumunun kabullenmesinde önemli ikinci sıraya gelen hadis kullanılabilirdi. Hilafet Emevîler'de iken diğer millet ve ırklara karşı sıkı politika izleniyordu. Ancak Abbasilerin iktidara gelmesinde Farslıların büyük payı olduğu için bu sıkı politikadan vazgeçilerek onlara karşı daha ılımlı davranıldı. İdarede onlara fazla yer verildi. O kimseler de kendi unutamadıkları örf ve âdetlerini yaymaya başladılar. Ayrıca, felsefe, hikmet ve diğer dinlerin mensuplarıyla karşılaşılması sonucunda, onlar da kendi din, örf ve âdetlerini unutamayıp bunlar için meşru zemin aramışlardır. Bu gayelerini gerçekleştirebilmek için Kur'ân'ı değiştirip, tahrife kalkışanlar olsa da başarılı olamamışlardır. Hedeflerine ulaşmak için de Hz peygamber'in hadislerinin toplum nazarındaki gücünden faydalanma yolunu seçmişler ve bu amaçla da bir çok hadis uydurmuşlardır.²⁶

Anadolu'ya yerleşme aşamasında Türkler, kendi geleneklerini; İslam dininin kuralları, Arap-Fars kültür unsurları ve yerli Anadolu kültürüyle birleştirerek Anadolu kültürünü ortaya çıkarmışlardır. Orta Asya'dan gelen, Oğuznâme'nin ele geçmiş olan parçası ile Dede Korkut hikayelerinde toplanan, Türk âdet ve geleneklerinden bir çoğu kaybolmuş, yaşayanlar da varlıklarını sürdürebilmek için İslâmî şekle bürünmeye ihtiyaç duymuşlardır.²⁷

²⁶ Cihan, *Uydurma Hadislerin Doğuşu*, s.44-45.

²⁷ Ülken, *Anadoluda Örf Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri*, s.22-24.

İnsanlar eskiden beri yaşayıp geldikleri ya da menfaatlerine daha uygun gördükleri şeyleri Müslüman olduktan sonra da devam ettirebilmek için hadislerin gücünden faydalanmak istemişlerdir. Hadis uydurucuları (fikirlerini toplumda meşrulaştırmak amacıyla olan kimseler) “Almış olduğunuz hadislere bakınız, eğer biz bir fikir ortaya koyarsak onu hadis yapardık,”²⁸ diyerek bu gerçeği vurgulamışlardır. Nitekim, İslam’dan önce kınayı bolca kullanan topluluklar, onun devamını sağlamak ve onu meşrulaştırmak için İslam döneminde de kınanın fazileti ile ilgili rivâyetler ihdas etmişlerdir.²⁹ Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.); “Dört şey peygamberlerin sünnetlerindedir: Kına yakmak, güzel koku sürmek, Misvak kullanmak ve nikah,” buyurmuştur.³⁰ el-Münzirî bu rivâyetin et-Tirmizî’nin *Sünen*’inde de geçtiğini ifade etmiştir. Ancak et-Tirmizî’nin kaydettiği rivâyette الحناء (kına) yerine الحياء kelimesi geçmektedir.³¹ Hadis âlimleri ise bu kelimenin nasıl okunacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hâfız Ebu’l-Haccâc, doğrusunun الختان olduğunu ve tashif yapılarak bu kelimenin değiştirildiğini söylemiştir. Ayrıca kına yakmanın erkeklere haram olduğunu belirterek, bu kelimenin kına kelimesinden başka bir kelime olması gereğine işaret etmiştir. Zaten bu rivâyetin ravilerinden olan Ebu’ş-Şimâl meçhul bir kişidir ve burada teferrüd etmiştir.³² Başka bir rivâyette de Hz. Ebû Bekir ve Ömer’in kendisine kına yaktığı bildirilmektedir.³³ Bu rivâyeti delil göstererek Hz. Peygamber’in de kına yaktığını savunanlar olmuşsa da âlimlerin çoğunluğu bunu kabul etmemişlerdir.³⁴ es-Suyûtî de bunu desteklercesine mevzu rivâyetleri derlediği eseri *el-Leâli’l-Masnûa*’da kınayla ilgili rivâyetlere yer

²⁸ es-Sehâvî, *el-Makâsıdu’l-Hasene*, s.130.

²⁹ Ali el-Kârî, *el-Mevzuâtu’l-Kübrâ*, s. 488.

³⁰ el-Münzirî, *et-Terğîb ve’t-Terhîb*, III, 27, no: 2942.

³¹ et-Tirmizî, *Sünen*, Nikah, 1, (III, 391-392), no: 1080.

³² et-Tirmizî, *Sünen*, Nikah, 1, (III, 391-392), no: 1080; el-Mubârekfûrî, *Tuhfetu’l-Ahvezî*, IV, 167.

³³ Müslim, *Sahih*, Fedâil, 100-103, (II, 1821), no: 2341.

³⁴ en-Nevevî, *Şerhu’n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim*, XV, 95

vererek onların mevzu olduğuna işaret etmiştir.³⁵

Meşrulaştırma sadece daha önceki adetleri devam ettirme amacıyla yapılmamıştır. İnsanların menfaatlerine uygun olan bir çok sebepten dolayı meşrulaştırmaya baş vurulmuştur. Onlardan bazılarını aşağıya kaydederek kapsamının ne kadar geniş olduğunu göstermiş olacağız.

Fiyatların yükseltilmesinden rahatsız olan halk, bunu yapan tüccarları vazgeçirmek için yasaklayıcı rivâyetler ihdas etmiştir.³⁶ Buna karşılık fiyatı yükselten tüccarlar da yaptıkları işi meşru gösterebilmek için; “Allah’ın kırmızı yakuttan bir meleği vardır. Bu melek her gün yeşil zümrüitten olan bir hayvan üzerine iner, fiyatları ayarlar, sonra da semaya çıkar.”³⁷ Şeklindeki rivâyeti uydurarak fiyat yükseltmenin kendileri tarafından değil de melekler tarafından yapıldığını söyleyip bu işi meşrulaştırmaya çalışmışlardır.

Sosyal ve siyasi meselelerde de meşrulaştırmaya müracaat edilmiştir. Hilafet meselesinde tartışmalar yaşandığından taraflar kendilerinin hilafete daha layık olduğunu ispat etmek ve kendi görüşlerini toplum nazarında meşrulaştırmak istemiştir.³⁸ Bu tür bir rivâyette anlatıldığına göre; güya Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle söylemiştir: “Semaya yükseldiğim zaman, Allah’ım! benden sonra Ali b. Ebî Tâlib’i halife yap, dedim. Sema ehli ve melekler her yönden: “Ey Muhammed, yalnız Allah’ın dilediği şeyi iste, zira Allah senden sonra Ebû Bekir’in halife olmasını istiyor,” diye bağırıyorlardı.”³⁹ Bu rivâyetle hem Yüce Allah’ın hem de Hz. Peygamber’in desteğini almış görünen Hz. Ebû Bekr’in taraftarları onun hilafetini meşru bir zemine oturtmak istemiştir.

Hz. Ali’nin hilafetini isteyerek onun meşru halife olduğunu savunanlar, İbn

³⁵ es-Suyûtî, *el-Leâli’l-Masnûa*, Nikah, II, 140-141.

³⁶ es-Suyûtî, *a.g.e.*, Nikâh, II, 145; İbn Arrâk, *Tenzihu’ş-Şeria*, II, 188, 192; İbnu’l-Cevzî, *Mevdüât*, II, 242.

³⁷ es-Suyûtî, *a.g.e.*, Nikâh, II, 144; İbnu’l-Cevzî, *Mevdüât*, II, 240.

³⁸ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s.32 vd.; Cihan, *Uydurma Hadislerin Doğuşu*, s. 91-121.

³⁹ es-Suyûtî, *el-Leâli’l-Masnûa*, I, 301; İbn Arrak, *Tenzihu’ş-Şeria*, I, 343.

Abbas'ın: "Fitne olacak. Kim fitneye erişirse o kimsenin iki hususu takip etmesi gerekir. Onlar, Allah'ın kitabı ve Ali b. Ebî Tâlib'tir. Rasûlullah (s.a.v.) Ali'nin elini alarak şöyle dedi: "Bu bana ilk iman edendir. Kıyamet gününde benimle ilk musâfaha edecek olandır. Hakla batılı ayıran, ümmetin fârûkudur. Mü'minlerin şefidir. Mal zulmetin başıdır. O doğruların en büyüğüdür. Ve benden sonra halifemdir,"⁴⁰ dediğini yayarak, niyetlerini açıkça ortaya koymuş ve kendi görüşlerini meşrulaştırmak için Hz. Peygamber'in otoritesinden faydalanmayı düşünmüşlerdir.

Hz. Ömer'in hilafetini destekleyenler de boş durmayarak benzeri rivâyetler uydurup meşrulaştırma ve halkın desteğini alma gayretine girmişlerdir. "Ben size gönderilmeseydim Ömer gönderilirdi."⁴¹ "Kim onu severse beni sevmiş olur. Kim de ona buğz ederse bana buğz etmiş olur,"⁴² gibi rivâyetler bu türden örneklerdir.

Bazı kelim alimleri; kader, cebir ve ihtiyar gibi meselelerde ihtilafa düştüklerinden dolayı, bunları takip eden kimseler kendi görüşlerini güçlendirmek ve haklılıklarını ispat etmek için hadisin gücünden faydalanmak istemiş, hatta kendi mezheplerini öven karşı tarafı da sapıklıkla itham eden rivâyetler ihdas etmişlerdir.⁴³ Müşebbihe mezhebinin kendisini meşrulaştırabilmek için Hz. Âişe'ye isnat ederek uydurduğu; "Nebî (s.a.v.), Rabbini kürsü üzerinde oturan bir genç suretinde gördü. Onun, parlayan yeşil nurdan bir ayağı vardı."⁴⁴ rivâyeti ile "İman sahibine, günah zarar vermez; küfür sahibine de itaat fayda vermez."⁴⁵ "Amelin şirke faydası olmadığı gibi günah da İslam'a zarar vermez."⁴⁶ şeklindeki rivâyetler mezheplerin

⁴⁰ İbnu'l-Cevzî, *Mevdûât*, I, 245; es-Suyutî, *a.g.e.*, I, 324-325; ez-Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, II, 416.

⁴¹ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 320.

⁴² ez-Zehebî, *a.g.e.*, II, 675.

⁴³ Geniş bilgi için bkz. Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 42-48; Cihan, *Uydurma Hadislerin Doğuşu*, s.75.

⁴⁴ es-Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnâ*, I, 30.

⁴⁵ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I, 125.

⁴⁶ es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 44; İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şerîa*, I,153. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Koçyiğit, *Hadisçiler ile Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, s.56 vd.; Cihan, *Uydurma Hadislerin Doğuşu*, s.74-83.

müntesipleri tarafından kendilerini meşrulaştırıp karşı tarafın da batıl olduğunu ortaya koyma çalışmalarından başka bir şey değildir.

Bazen bu basit bir çıkar için de yapılabilmiştir. “*Men kezebe...*” Hadisinin söylenmesine sebep olan hâdise de Hz. Peygamber’in otoritesini kullanarak yaptığı işi meşrulaştırma ve halka kabul ettirme ile ilgili bir örnek niteliğindedir. Rivâyet şöyledir: “Bir şahıs câhiliye devrinde Medine’den iki mil uzaklıktaki Benî Leys kabilesinden bir kadını istemiş, fakat isteği reddedilmişti. Daha sonra- Hz. Peygamber devrinde- bu kimse Rasûlullah’ın (s.a.v.) giydirdiği hırka, üzerinde olduğu halde kabileye gelmiş ve Rasûlullah bana mallarınız, kanlarınız hususunda hükmetmemi emretti demiş ve sonra câhiliye devrinde istediği kadının evine gitmiştir. Kabile, işin iç yüzünü araştırmak için birisini Hz. Peygamber’e göndermiş. Bu habere kızan Allah Rasûlü (s.a.v.): “Yalan söylemiş Allah düşmanı.” diyerek sahabilardan birini o kişiyi yakalamak üzere görevlendirmiştir. Ancak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) gönderdiği kişi, onu yılan sokması sonucu, ölü olarak bulmuştur.”⁴⁷ Böylece şahsi isteğini gerçekleştirebilmek için Hz. Peygamberin toplum üzerindeki gücünden faydalanmak isteyen bir kişi engellenmiştir.

Kendisine nikahı düşen bir kadına şehvetle bakmanın İslam ahlâkına ters olduğu bilinen bir husustur. Ahlâksızlığı teşvik eden, şehveti tahrik eden şeylerin Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ağzından çıkması mümkün değildir. Ancak bu günahı işlemek isteyenler, yaptıkları bu yanlış davranışlarını meşru gösterebilmek için hadis uydurarak, bakmayı teşvik etmişlerdir. “*Üç şey, görmeyi arttırır; yeşile, akan suya ve güzel yüze bakmak.*”⁴⁸ “Yeşile ve güzel kadına bakmak görmeyi arttırır.”⁴⁹ “Dört şey dört şeye doymaz: Kadın erkeğe, toprak yağmura, göz bakmaya, kulak habere. Güzele bakmak ibâdetdir.”⁵⁰ şeklindeki rivâyet halk arasında “güzele bakmak ibâdetdir.” veya “güzele bakmak sevaptır.” şekline sokularak kötü niyetli

⁴⁷ İbnu'l-Cevzî, *Mevdûât*, I, 55.

⁴⁸ Accâc el-Hafîb, *es-Sünne kable't-Tedvin*, s. 242-244..

⁴⁹ es-Sefâî, *Mevdûât*, vrk. 192.

⁵⁰ Ali el-Kârî, *el-Mevdûatü'l-Kübrâ*, s.371- 436.

insanlar için bir bakma gerekçesi olmuştur. Oysa ki Hz. Peygamber, evlenme niyetiyle yapılmayan bir bakış için، (النظرة سهم من سهام إبليس) “*Bakış iblisin mızraklarından bir mızraktır.*”⁵¹ buyurarak böyle bir şeyin tehlikesine ve dinen meşru olmadığına işaret etmiştir.

Yine dünyalık menfaat kazanma peşinde olan bir muskacı, yaptığı işi meşru gösterebilmek için şu rivâyeti uydurmuştur: “*Bir kimse, Yâsîn sûresini dinlerse Allah yolunda 20 dinar harcamış gibi olur, okursa 20 hac yerine geçer, yazıp da onu içerse karnına bir nur, bin bereket, bin rahmet ve bin rızık iner. Ondaki her türlü hastalıkları yok eder.*”⁵² Burada açıkça muskacılığı teşvik ve onun iyi bir şey olduğunu göstermek amacı yatmaktadır. Oysa ki Kur’ân-ı Kerîm, içindekilerle insanların amel etmesi için indirilmiştir. Yoksa, okunup hastaların şifa bulması ya da suya okunup içilerek şifaya kavuşulacağına inanılması için indirilmemiştir.⁵³

Örneklerini artırabileceğimiz meşrulaştırma çabaları aslında toplum normlarının oluşması aşamasında bir süreçtir. Eğer meşrulaştırma gayretleri başarılı olmuşsa artık o bir toplumsal norm halini almış demektir. Peygamberler gönderildikleri toplumlara yenilikler getirdikleri gibi bazen de eski uygulamaları aynen ya da ıslah ederek meşrulaştırıp devamını sağlamışlardır. Yukarıda kaydettiğimiz, Hz. Peygamber’in nikah ile ilgili yaptığı meşrulaştırma, Kur’ân âyetleriyle yapılan; Evlatlık, Mehir ve Diyet konusundaki meşrulaştırmalar daha sonra toplum tarafından kabullenilmiştir. Meşrulaştırmanın başarılı olması, onun doğru olduğu anlamına gelmez. Bazen yanlış şeyler de rivâyet kalıbına sokulup toplumda meşrulaştırılabilir. Anadolu’da muska yazarak hastalıklara şifa aranması bu tür meşrulaştırma çalışmasının başarılı olmuş bir örneğidir. Sosyal hayatta her zaman çeşitli yöntemlerle ve çeşitli konularda meşrulaştırma yapılmaktadır. Bu toplum içerisinde

⁵¹ el-Hâkim, *Müstedrek*, IV, 349, no: 7875; et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, X, 173, no: 10362; el-Kuzâî, *Müsnedü’ş-Şihâb*, I, 195-196, no: 292, 293.

⁵² İbn Arrak, *Tenzîhu’ş-Şerîa*, I, 286; es-Suyûtî, *el-Leâli’l-Masnûa*, I, 232.

⁵³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Muhammed Ahmed Abdusselam, *Kur’an Niçin İndirildi*, Türkçesi: H. Rahman Açar, Fecr Yayinevi, 4. Baskı, Ankara 1996.

yaşamının bir sonucudur. Çünkü meşrulaştırma aynı zamanda toplumsallaşma, yani toplumu rahatsız etmeyecek bir hüviyet kazanma demektir.

Yukarıda kaydettiğimiz bütün örnekler, göstermektedir ki, toplumsal normların oluşmasında ve Müslüman toplumların yönlendirilmesinde âyet ve hadisler birinci derecede etkilidir. Toplum tahlilcilerinin göz ardı etmemeleri gereken hususlardan en önemlisinin, o toplumun dini ve dini oluşturan temel kutsal değerler olduğu anlaşılmaktadır. İslam toplumu söz konusu olunca, bu din İslam, onun iki temel kaynağı da Kur'ân ve Hz. Peygamber'in hadisleridir. Kur'ân âyetlerinin ve Hadislerin bir toplum içerisinde ortaya çıktığı ve onların problemlerine çare oldukları da hatırlanınca zaten bu iki kaynağın temel hedefinin toplum oluşturmak ve onun normlarını belirlemek olduğu kolayca anlaşılacaktır. Bu sebeple Müslüman toplumların neyi gözetip öncelik verecekleri daha kolay anlaşılacaktır. Hadisin toplum oluşturma yönü bu güne kadar üzerinde fazla durulmayan bir husustur. Sosyolog ve antropologlarla ortaklaşa yapılacak araştırmalar hadisin toplumsal konular açısından da önemli bir ilim dalı olduğunu ortaya koyacaktır. Bu çalışmamızla araştırmacılarımızın dikkatini bu yöne çekebilmişsek yeni çalışmalara sebep olacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

ACCÂC el-HATİB, Muhammed, *es-Sünne Kable't-Tedvîn*, Kahire, 1383/1963.

el-ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed (v.1162), *Keşfu'l-Hafâ ve Müzilü'l-İlbâs Amme'stehera mine'l-Ehâdis-i Alâ Elsineti'n-Nâs*, (I-II), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

ALÎ el-KÂRÎ, Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî, (v.1014), *-el-Esrâru'l-Merfû'a fi'l-Ahbâri'l-Mevzû'a (Mevzûâtu'l-Kübrâ)*, Lübnan 1971.

ATEŞ, Ali Osman, *İslam'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996.

----; *Oryantalistlerin Hz. Peygamber İle İlgili İddialarına Cevaplar*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996.

BERGER, Peter L, *-Kutsal Şemsiye*, Çeviren: Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2000.

el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (v. 256/ 869), *Sahîhu 'l-Buhârî*, I-VIII, Çağrı yayınları, İstanbul 1992.

CİHAN, Sadık, *Uydurma Hadislerin Doğuşu Siyasi ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi*, Samsun 1996.

ÇAĞATAY, Neşet, *İslam Dönemine Dek Arap Tarihi*, Ankara 1989.

EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'âs es-Sicistânî (v.275), *Sünen-i Ebî Dâvud*, I-V, Çağrı yayınları, İstanbul 1992.

el-HAKÎM, Muhammed b. Abdillâh Ebû Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbûrî (v.405); *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-IV, Tahkik: Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut 1990.

İBN ARRÂK, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Kinânî (v.963), *Tenzîhu 'ş-Şerîati'l-Merfû'a Ani'l-Ahbâri 'ş-Şenîati'l-Mevzû'a*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1401/1981.

İBN CEVZÎ, Cemâlüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman el-Bağdâdî (v. 597) *el-Mevdûât*, I-III, Tahkik: Abdurrahman Osman, 2. baskı 1403.

İBN HACER, Şihâbuddîn Ahmed b. Alî b. Hacer Ebu'l-Fadl el-Askalânî (v.852), *Lisânu'l-Mizân*, I-VII, 3. baskı, Beyrut 1986.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem (v.711), *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Beyrut 1956.

İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd , (v.230), *Kitâbu't-Tabakât el-Kebîr (et-Tabakâtü'l-Kübrâ)*, I-IX, Dâru Sâdir, Beyrut trs.

KANDEMİR, Yaşar, *Mevzû Hadisler Menşe'i Tanıma Yolları Tenkidi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. baskı, Ankara 1991.

KOÇYİĞİT, Talat, *Hadisçiler ile Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, TDV. Yayınları, Ankara 1989.

el-KUZÂÎ, Muhammed b. Seleme b. Ca'fer (v. 454), *Müsnedü'ş-Şihâb*, I-II, Beyrut 1986/1407.

MARSHALL, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilm ve Sanat Yayınları, Ankara-2003.

MUHAMMED AHMED ABDUSSELAM, *Kur'an Niçin İndirildi*, Fecr Yayınları, Tercüme: H. Rahman AÇAR, 4. Baskı, Ankara 1996.

el-MÜBÂREKFÛRÎ, Muhammed b. Abdirrahmân b. Abdirrahîm el-Mübârekfûrî (v.1353), *Tuhfetü'l-Ahvezî*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

el-MÜNZİRÎ, Abdulazîm b. Abdilkavî Ebû Muhammed (v.656), *et-Terğib ve't-Terhîb*, I- IV, Tahkik: İbrahim Şemsüddîn, Beyrut 1417.

MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (v.261), *Sahîhu Müslim*, I-III, Çağrı yayınları, İstanbul 1992.

en-NEVEVÎ, Ebû Zekerriyya Yahya b. Şerefüddin (v.676), *Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîh-i Müslim*, I-XVIII, 2. baskı, Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1392.

ÖZAFŞAR, M. Emin, *Polemik Türü Rivâyetlerin Gerçek Mahiyeti*, İslâmîyât, c.1, Sayı:3, İslâmîyât Üç aylık Araştırma Dergisi Temmuz-Eylül. 1998 Ankara.

SARICIK, Murat, *Câhiliye Nikahı Mut'a ve Diğer Câhiliye Nikahları*, S.D.Ü., İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:3, Yıl: 1996.

es-SAHÂVÎ, Şemsüddin, (v.902), *el-Makâsıdu'l-Hasene fî Beyâni Kesirin min'el-Ehâdîsi'l-Müştehire ale'l-Elsine*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

es-SEFÂÎ, Ebu'l-Fedâil Hasan b. Muhammed, *Mevdüâtü's-Sefâî fî'l-Hadis*, Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah kısmı, no: 284/4. Elyazması.

es-SUYÛTÎ, Celâluddin Ebu'l-Fadl Abdurrahman (v. 911), *el-Leâli'l-Masnûa Fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzûa*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Betrut 1417.

ŞEHRİSTÂNÎ, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm b. Ebî Bekr b. Ahmed, (v.548), *el-Milel ve'n-Nihal*, Kahire trs.

et-TABERÂNÎ, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (v.360), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XX, Musul 1983.

et-TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (v.279), *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, Çağrı yayınları, İstanbul 1992.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *"Anadolu Örf Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri"*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XVII, Ankara 1969.

ez-ZEHEBÎ, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî (v.748), *Mizânü'l-İ'tidâl Fi Nakdi'r-Ricâl*, (Tahkik: Ali Muhammed el-Becâvî), I-IV, 1. Baskı, Mısır 1382/1963.

ez-ZUHAYLÎ, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü, İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, Tercüme: Ahmed Efe- Beşir Eryarsoy- H. Fehmi Ulus- Abdurrahim Ural- Yunus Vehbi Yavuz- Nurettin Yavuz, I-X, İstanbul 1994.